

KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA

GERŐ LÁSZLÓ:

MAGYARORSZÁGI VÁRÉPÍTÉSZET.

(VÁZLAT A MAGYAR VÁRÉPÍTÉS FEJEZETEIRŐL.)

„Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó
Budapest, 1955. 512 oldal.

A magyar hadtörténetírás már nagyon hosszú ideje érzi hiányát annak, hogy még csak vázlatosan sem készült el a haditechnika magyarországi fejlődésének összefoglalása; s még kevésbé készült eddig az egyes technikai ágak fejlődését végigvezető munka. Ez a hiány kétségtelenül rányomja bélyegét a magyar hadtörténetírásra. Nem lehet vitás az, hogy a hadtörténelem nem hagyhatja figyelmen kívül az adott kor technikai viszonyait, s nem lehet vitás az sem, hogy a hadművészet történetének fontos részét képezi a haditechnika fejlődése. A külföldi irodalomban sok ilyen jellegű munkára akadhatunk, de alig találkozzunk ezekkel a magyar hadtörténelmi irodalomban.

Ezekkel a gondolatokkal — s éppen ezért nagy örömmel — vettük kezünkbe Gerő László: Magyarországi várépítészet című művét, mely a magyar várépítészet történetének eddigi legmódszeresebb és legalaposabb feldolgozása.

Sajnos, a hadtörténeiszrt a könyv olvasása közben rövidesen némi csalódás éri. A szerző ugyanis mindjárt könyvének első lapjain kifejti, hogy munkáját elsősorban az építészettörténet szempontjainak megfelelően állította össze és munkájával részben az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a magyar múlt várépítészeti emlékeinek jelentőségére, valamint ezeknek az egyre jobban pusztuló emlékeknek fokozott védelmére és megővésére. „Annyi jelentős eseményt, dicsőséges haditettet idéző műemlékünk megmentésére — írja — itt az utolsó alkalom, amelynek elmulasztása kultúránk emlékeitől fosztaná meg nemzetünket.”

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Gerő László könyve a hadtörténetírás számára érdektelen, vagy éppen értéktelen lenne. Sőt, nem nélkülözheti e könyvet a hadtörténeisz, ha oly korrall foglalkozik, melynek hadművészetében a várak és várharok lényeges szerepet játszottak.

Ismertetésénél vagy kritikájánál tehát feltétlenül abból kell kiindulnunk, hogy szerzője elsősorban nem a hadtörténetírás igényeivel lépett fel, azonban meg kell mutatni azt, hogy milyen mértékben használhatja fel művét ez a tudományág. Már elöljáróban is hangsúlyozni kell, hogy minden hadtörténelemmel foglalkozó kutató számára elengedhetetlen a könyvnek legalább is az ismerete.

Mindenekelőtt és különösen ki kell emelni szerzőnek azt a törekvését, hogy a magyarországi várépítészetet ne önmagában, hanem a külföldi, elsősorban az európai fejlődésbe ágyazva mutassa be. Nehéz feladattal kellett megbirkóznia, mert e könyvet megelőzően erre úgyszólván senki sem tett kísérletet. Bátran elmondhatjuk, hogy ezirányú törekvése nagyjából sikerrel járt. Ezt a célját szolgálja a könyv első fejezete, mely a várépítészeti kezdeteitől kiindulva végigkíséri a várak alakulását a 18. századig, a modernebb értelemben vett erődök megjelenéséig. Magától értetődő, hogy a terjedelem korlátozza az ismertetés részletességét, rányomja bélyegét a fejezetre, mely a fejlődést csak egészen nagy vonalakban mutathatja be. Gerő Lászlónak még a terjedelem adta szűk korlátok között is sikerült megmutatnia, hogy az erődítések, várak fejlődését miként alakítja ki a gyakorlat, az élet szükséglete. A védelem technikája, eszközei mindenkor igyekeznek lépést tartani a támadásával; a támadó eszközök fejlődése magával vonja a védelem eszközeinek fejlődését is. A támadó fegyverek kis hatóereje kezdetben megtört a földvárak, lakótornyok „passzív” védelmén is. Ez csak arra volt elég, hogy megakadályozza a vár elfoglalását, a védelem eszközeinek ezen a fokon a támadó megsemmisítésének még csak kevés lehetősége volt. Később a támadó fegyverek fejlődése a védelem aktívabbá tételét követelte meg, ez a szükséglet alakítja ki a várfalakon a tornyokat, rondellákat, bástyákat, az oldalozás stb. lehetőségeit. (Itt kell megjegyezni, hogy a szerző a védelem aktivitása, aktívabbá válása értelemben az „aktív védelem” kifejezést használja. Ez ilyen összefüggésben nem helyes, nem fedi a szerző által mondani kívántakat. A modern hadművészet ugyanis „aktív védelem” alatt nem taktikai, harcászati, hanem stratégiai, hadászati fogalmat ért.) Ily módon alakulnak ki évszázadok során az ősközösség települések földgátjaiból a modern erődrendszerek.

A várépítészetnek ez az áttekintése különösen arra hívja fel a figyelmet, hogy a tűzfegyverek megjelenése milyen ugrásszerű fejlődést hozott magával az erődítések építésében.

Rátérve a magyar várépítésre, a mű hangsúlyozza, hogy sajátos, az európai fejlődéstől eltérő magyar várépítési módok nincsenek. A magyar várépítésre ugyanazon jellemző vonások érvényesek, mint az általános fejlődésre. Végigkíséri a magyar várépítészeti alakulását, mindenütt kimutatva a külföldi hatást és a külföldi várépítészettel való kapcsolatokat. E kapcsolatok részint a külföldi, a 16—17. században főként kiváló olasz építőmesterek személyén keresztül érvényesültek.

A magyar várépítészet tárgyalásánál a szerző kísérletet tesz megfelelő periodizáció meghatározására. A periodizációt is elsősorban építéstörténeti szempontok alapján állapítja meg, párhuzamba állítva a külföldi fejlődéssel. Így a magyar várépítészetben is jellemző és egyúttal kor meghatározó építési módokként a földvárakat, lakótornyokat, belsőtornyos várakat, külsőtornyos várakat és olasz-bástyás várakat állapítja meg. Megjegyzendő, hogy ezt a periodizációt Gerő még építészet-történeti szempontból is vitathatónak tartja. Annál kevésbé felel meg — nézetünk szerint — a hadtörténelem számára. Bár az építési módok nagyjából történelmi korszakok egymásutánját tükrözik, egy korszakban sem jelentkezik tisztán önmagukban; pl. a belső- és külsőtornyos várak építésének kora többé-kevésbé összeolvad egymással. Nem arról van szó, hogy ez a periodizáció teljesen elvetendő, de nem tartjuk teljesen kielégítőnek sem. Így csak azt az egy szempontot kívánjuk megemlíteni, hogy a fenti periodizáció nem veszi figyelembe: a várak építése, meg-erősítése adott esetekben s szükségtől hajtva nem feltétlenül a külföldön már uralkodó, és egyes esetekben már hazánkban is megjelenő, elvek szerint történik.

Nem helyeselhető teljesen — s ez részben összefügg az előbbiekből kifejtettekkel is — a mű szerkezeti felépítése, tárgyalási módja; noha meg kell jegyezni, hogy ez a felépítés az adott periodizációból logikusan következik. A mű szerkezeti megoldásában a szerző is lát problémákat.

Kétségtelenül igaz, hogy ha a szerző egy-egy várra vonatkozó összes adatait egyetlen helyen adja, egy-egy vár fejlődését folyamatosan tárgyalja végig, ez megnehezíti „a várak fejlődésének áttekintését az olvasó számára”. Ezt ugyan kiküszöböli azzal, hogy egy-egy vár fejlődéséről a megfelelő fejezeten belül csak annyit mond el, amennyi annak történelméből az adott korszakra esik, mégis nem mellőzhető szempont az, hogy az olvasók, érdeklődők, kutatók elég jelentékeny része valamely vár történetét, összes átalakítását, fejlődését a maga folyamatoságában szeretné látni. Így a mű tárgyalási módszere — miként azt a szerző önmaga is elismeri — egyes váraink leírásának folytonosságát megtöri, szakadozottá teszi.

Úgy érezzük, meg lehetett volna találni a megfelelő módszert mindkét szempont kielégítésére.

A mű hibái között kell megemlíteni azt is, hogy Gerő László a magyar várépítészet egyes fejezeteit nem foglalja megfelelő történelmi keretbe, nem mutat rá az általános történelmi összefüggésekre. Bár minden fejezet elején néhány mondatban vázolja az adott kor politikai, társadalmi és gazdasági problémáit, melyeket összefüggésbe hoz a kor várépítészetének fejlődésével, ez mégis nagyon kevés. Túlzottan vázlatos ez a kép és oly keveset mond, hogy nem szolgálja a szerző által kitűzött célt, azt, hogy a kor történelmébe ágyazza, azzal hozza párhuzamba a magyar várépítészet egyes fejezeteit. Így pl. a lakó-

tornyok megjelenését a 13. század elején egyre inkább elburjánzó feudális anarchiával kapcsolja össze. Ez — nézetünk szerint — nagyon helyes, figyelemreméltó meglátás. Szerző azonban az egész korabeli társadalmi, gazdasági, politikai fejlődést mindössze nyolc sorban próbálja felvázolni és ez egyáltalán nem elegendő, a keresett összefüggés nem bizonyul kellően meggyőzőnek. Számolnia kell ugyanis azzal, hogy a könyv nagyon sok, viszonylag hiányos történelmi képzettségű olvasó kezébe kerül. Az egyébként kitűnő műnek ez rendkívül sajnálatos hibája, mely sokat ront komoly értékein.

A mű erényei között már említettük a rendszeres feldolgozást és azt, hogy végeredményben sikeresen ad képet a várfejlődés egyes fejezeteiről. Legfőbb erénye kétségkívül az összegyűjtött forrásanyag nagy mennyisége, melynek alapján a szerző feldolgozta témáját. A széleskörű forráskutatás és a bő tudományos apparátus nagy segítséget nyújt a kutatónak, aki ezek alapján könnyűszerrel nyerhet tájékoztatást oly kérdésekről is, melyeket a munka valamely ok miatt csak vázlatosan érinthetett. Gerő László nagy szorgalommal gyűjtötte össze a magyar várakra vonatkozóan rendelkezésre álló, már kiadott vagy feldolgozott adatokat s ezeket több helyen eddig kiadatlan forrásokkal, saját kutatásaival egészítette ki, s felhasználta a régebbi kutatások eredményei mellett a legújabb felméréseket is. Mindez azt eredményezi, hogy nagyjából pontosan számbaveheti jelenlegi várállományunkat és legfontosabb várainkról részletes és nagyon értékes képet tud nyújtani. Ezek mellett a szükséghez mérten kitért határainkon kívül eső, korábban magyar várakra is.

Sajnálatos — bár a szerző hibáján kívül áll —, hogy a 16—17. századi várainkra vonatkozó anyagot, mely a bécsi levéltárakban található, nem tudta kellően felhasználni és a feldolgozott, bécsi levéltárakból származó adatokat is csak másodkézből (Takáts stb. munkáiból) tudta megszerezni. Szükség volna a magyarországi várak építésére, átépítésére, erődítésére rendkívül sok és értékes adatot tartalmazó különböző bécsi és más osztrák levéltárak anyagának feldolgozása, illetőleg rendszeres filmezése. Ezek nélkül nem remélhető e korszak magyar vártörténetének teljes értékű, hiánytalan feltárása.

A könyv értékét nagyon növeli a gazdag és rendkívül gondosan válogatott illusztrációs anyag, a sok fénykép és vázlat, melyek megkönnyítik az olvasó számára az egyes várakról, illetőleg várépítési módokról közölt sokrétű és bő anyag megértését és megemésztését. Ugyanakkor a munka tetszetős kiállítása növeli a könyv iránti, amúgy sem jelentéktelen érdeklődést.

Úgy véljük, hogy Gerő László könyve hasznos és különösen értékes munka, melynek érintett gyengéi nem rontják le kétségtelenül jelentős erényeit. Bár a legszakszerűbb nyelven írta, könyvének stílusa még sem válik unalmassá, egyhangúvá s ez hozzájárul a széles körökben megnyil-

vánuló érdeklődéshez. Gerő László ezzel a művével is bebizonyította, hogy ma a magyar várépítészet történetének leghivatottabb kutatója, s „Magyarországi várépítészet” című könyve tudományos munkásságának jelentős állomása. E könyv iránt természetesen elsősorban szakkörök, építészettörénészek, műtörténészek, történészek körében nyilvánul meg érdeklődés. E nagyjelentőségű munka ismerete, s eredményeinek felhasználása a magyar hadtörténelem minden olyan művelője számára elengedhetetlen, aki népünk történelmének a 18. századig terjedő szakaszával foglalkozik.

R. G.